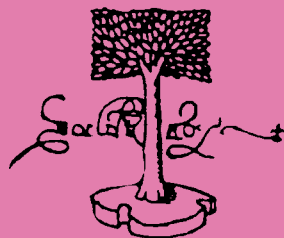

Año XLVIII. urtea

122 - 2016

Uztaila - abendua

Julio - diciembre

FONTES LINGVÆ VASCONVM STVDIA ET DOCUMENTA

SEPARATA

**Julian Gaiarreren
euskal gutuna:
edizioa eta azterketa**

Koldo ULIBARRI

Sumario / Aurkibidea

Fontes Linguae Vasconum. Studia et Documenta

Año XLVIII. urtea - N.º 122. zk. - 2016

Uztaila - abendua / Julio - diciembre

Erroibarko aldaeraren inguruan (3 – Hego Erroibarko azpialdaera. Bigarren erdia) Koldo Artola	245
Etxarrierako hitano-alokutiboa Jose Luis Erdozia	303
An introduction to Basque aspiration: the contribution of onomastics Patxi Salaberri Zaratiegi, Iker Salaberri Izko	365
Urretabizkaiaren eta Sarrionandiaren itzulpen-habitusak Miren Ibarluzea	393
Julian Gaiarrerren euskal gutuna: edizioa eta azterketa Koldo Ulibarri	409
Zozo zuriaren xerka: euskararen optatiboaren historia Manuel Padilla-Moyano	433
Euskarazko erlatiboen diakroniaz: testu zaharren azterketa Dorota Krajewska	463
Idazlanak aurkezteko arauak / Normas para la presentación de originales	489

Julian Gaiarrerren euskal gutuna: edizioa eta azterketa

Koldo ULIBARRI¹
UPV/EHU

Sebastian Julian Gaiarre (Erronkari, 1844-Madril, 1890), zerbaitengatik ezaguna bada, XIX. mendearen bukaerako opera munduan izan ziren tenorretatik onenetarikoa izateagatik da; eta horrela ageri da musikaren historiari buruzko eta Nafarroako gizon garrantzitsuenei buruzko lanetan. Bibliografia horietan, behin baino gehiagotan irakur daiteke haren gutunen artean euskaraz idatziriko bat bederen badela, 1884an izeba Juanari bidalia. Dakigularik, baina, gutun hori gutxitan aipatu izan da erronkarierazko lekukotasunen artean, bere tamaina txikiagatik edo (88 hitz baino ez ditu), eta ondorioz haren datuak gutxitan erabili dira erronkarieraren deskribapen eta azterkete-tan. Ikertzaileraren batek gutuntxo aipatzen duenean, gainera, anekdota legez aipatzen duela iruditu zaigu; hots, badirudi Erronkariko tenorrek euskara bazekiela bermatzeko erabiltzen dela, baina ez euskalki horren lekukotasun bezala duen balio linguistiko eta historikoagatik.

1 Lan hau egiteko, ezinbestekoak izan dira hainbat lagun eta adiskide: lehenik Gorka Lekarozek dokumentuaren erreproduktzioa eskuzabal eskaini eta lanari ohar interesgarriak egin ditu; bigarrenik, Blanca Urgell eta Iñaki Caminok lanaren hainbat bertsio irakurri dituzte eta guztiei ohar interesgarri asko egin dizkiete. Azkeneko momentuan Mikel Martinez Aretaren zenbait ohar ere jaso ahal izan ditut artikuluan. Zorretan nago baita Ander Egurtzegirekin ere, abstracta itzultzeko emandako laguntzagatik. Guztiek lan hobea egiten lagundu didate eta bihoazkio hemendik neure esker onak guztiei; nola ez, honek ez du esan nahi testuan ager-tzen diren hipotesi eta akatsak eurei leporatu behar zaizkienik, artikulua idazleari bakarrik baitagozkio. Amaitzeko, esan behar da lan hau «Monumenta Linguae Vasconum (IV): Textos Arcaicos Vascos y Euskera Antiguo» (MINECO, FFI2012-37696), «Historia de la lengua vasca y lingüística histórico-comparada» (Go-bierno Vasco, GIC. IT698-13) eta «Lingüística teórica y diacrónica: Gramática Universal, lenguas indoeuropeas y lengua vasca» (UPV/EHU, UFI11/14) proiektuen barruan kokatzen dela.

Lan honetan erremedio eman nahiko genioke egoera horri, eta gure ustez merezi duen arreta eskaini gutunari, bere edizioa eta azterketa eginez. Horretarako, lehenik eta behin testuinguruan kokatu behar dugu: hasteko, erronkarieraren inguruan eman diren zenbait iritzi gainetik azalduko ditugu, eta horrekin batera euskara hori ezagutzeko diren baliabide nagusiak (i. e., testu nagusiak) laburki aurkeztuko (§ 1). Ondoren, Julian Gaiarreren bizitzaren zertzelada batzuk eskainiko ditugu (§ 2), haren gutunaren testuinguru historikoa erakutsi nahirik.

Hirugarren ataletik aurrera gutunaren edizioari ekingo diogu: lehenbizi, gutunaren testu tradizioa erakusteko, orain artean egin diren edizio garrantzitsuenak, edo entzutetsuenak behintzat, agertu eta deskribatuko dira, bai eta ere azalduko edizioa atontzeko erabili ditugun irizpideak (§ 3). Ondoren edizioa bera etorriko da (§ 4), ohar paleografiko, aparatu kritiko eta ohar linguistikoz lagunduta. Amaitzeko (§ 5), hizkeraren azterketak ekarri dizkigun zenbait ondorio eta sortu zaizkigun zenbait galdera aurkeztuko dizkiogu irakurleari.

Hau Erronkaribarreko lekukotasun ahantzi bati buruzko artikulua izanik, eranskin gisa Jose Maria Arakistain fraide karmeldarrak 1746an Larramendiri bidalitako hitz zerrendetako bat editatuko dugu, Erronkarin egindako egonaldian bildurikoa, hain zuzen (*cf.* Mitxelena, 1970: 172). Dakargun edizio hau behin-behinekotzat baino ezin da hartu: edizio kritikoa beste batean (edo beste norbaitek) egin bitartean baliagarri izan litekeelakoan.

1. ERRONKARIBARREKO EUSKARAZ

Erronkaribarra Nafarroako lurralde ekialdekoena da, iparraldean Zuberoa eta ekialdean Aragoiko Anso Ibarra mugakide dituela. Zazpi herri ditugu Eska ibaiak zeharkatzen duen ibar honetan: Bidankoze, Burgi, Erronkari, Garde, Izaba, Urzainki eta Uzta-erroze. Aspalditik da ezaguna Erronkaribarreko euskararen berezitasuna: dakigularik, hizkeraren lehenengo aipamen zehatza XVIII. mendean egin zuen Etxeberri Sarakoak. Euskalkien arteko ulergarritasunaz ari dela, lapurtarrak esaten digu «Ochagabiarra edo erroncalesa baztandarrarequin eta lau-urtarrarequin» batuko balira «ikhusico duçu elkhar ecin adi deçaquete [...]» (HH. EE., 1987: 473; *cf.* Bilbao, 2006: 347), ordurako Erronkariko euskarak gainontzeko hizkerekin zuen berezitasuna iradokirik. Garai bertsean erronkarieraren lehenengo datu bilketa egin zuen J. A. Arakistainek (1746), eta M. Larramendiri bidali zizkion bilketaren emaitzak hiztegiaren eranskintzat erabil zitzen, gutunean zehaztapen hau eginik: «Este verano estuve cuatro ó cinco dias en la villa de Roncal; y advertí algunos términos vascongados bien extraordinarios; y los apunté para remitirselos á Vuestra Revendisima, si acaso le pueden servir para algo» (Fita, 1880: 42).

Agerian denez, fraide karmeldarrak erronkarieraren berezitasun lexikoaz jabetu eta bilduman hitz zerrenda bereizi batean ematen du herri horretako materiala; ostera, ondoko zerrendetan ez du honetan bezain zehatz jokutzen: «Otros [términos] de Navarra y Guipúzcoa» (ik. Fita, 1880: 43). Hala bada, Arakistain Bonaparteren

aurrekari dugu Erronkariko euskalkiaren interes zientifikoari antzematen (Mitxelena, 1970: 172), nahiz haren lana luzaroan ezezaguna izan. Dena dela, Bonaparte printzeari zor zaio Erronkaribarreko hizkera Pirinioen magaletatik zientziaren ikusmirara atera izana; beherago ikusiko denez, haren corpusaren atalik garrantzitsuena haren babesean osatu zen.

Euskalkien lehenengo sailkapenean zubereraren barruan kokatu zuen Bonapartek (Yrizar, 1949: 105 e. hh.), baina, bere «euskalki kuttun» bihurturik, ordutik aurrera Euskal Herrira egindako bidaia guztietan erronkarieraz arduratu zen bereziki (bidaien nolakoaz jabetzeko, ik. Yrizar, 1949). Lehenengo sailkapen hura aldatuko ez zuen, baina Erronkaribarreko euskararen deskribatze xeheago bat egin zuen, Bidankoze-ko, Urzainkiko eta Uztarroze-ko aldaerak bereiziz. Era berean, azterketa aurrera joan ahala, behin eta berriz bere usteak birplanteatu (HH. EE., 1987: 473), eta erronkaria euskalki beregaina izan zitekeela iradokitzea heldu zen azken garaietan (Yrizar, 1949: 123).

Ondoren Azkuek hartuko zuen Bonaparteren lekukoa, eta Printzearen azken proposamen hori aurrerago eramanez euskalki beregaintzat hartuko: 1905ean argitaratu zuen hiztegiari R laburdurarekin adieraziko zituen erronkarierazko hitzak, zubereratik (S) ondo bereizirik (Mitxelena, 1964: 25): zergatia zehaztua genuke erronkarierari eskaini zion lan monografikoan, haren ustez ez baitzegoen alde gutxiago euskarari Erronkaribarretik Zuberoara Lapurditik Gipuzkoara baino (Azkue, 1931). Hemen genuke bigarren mugaria, ordutik eta erronkarieraren heriotzara arte euskalki beregaintzat hartu izan baita, agian, Mitxelenaren hitzetan (1964: 25), «ya que resulta útil por su comodidad». Mitxelenak ere begiko zuen erronkaria: landa-lanean aritu ohi ez bazen ere, inkestarik egin zuen hizkera bakarra izan bide zen, eta bildurikoa lan monografikoetan argitaratu zuen (Mitxelena, 1953, 1954); besteak beste, *Fonética Histórica Vasca*-ren [FHV] hitzaurrean aipamen berezia du, bazterreko euskalkiak baitira «los más importantes en la comparación» (FHV, 16). Aski dira bildutako ale apurroko Erronkariko euskararen berezitasuna azpimarratzeko, hainbeste ikertzailearen eta hain garrantzizkoen arreta erakartzeko modukoa.

Erronkaria deskribatu eta bere ibilbide historikoa marrazteko orduan, baina, arazoak ditugu, lekukotasunetan, are gutxiago testu zaharretan, ez baita nahi genuekeen bezain joria. Euskara Arkaikoan (1600. urtera arteko euskarari; ik. Lakarra 1997: 416) Burgiko sorginen aurkako auzi batean transkribaturiko esaldi labur bat(zuk) baino ez dugu (cfr. Camino 2011: 97), eta Euskara Zahar eta Klasikoan (1600-1745) argitaratzeaz diren Migel Ros Erronkari herriko notarioak Zuberoako Etxart jaunari bidalirik gutunak (Bilbao *et al.*, 2016), orduko Erronkariko euskararen nola edo halako lekuko direnak, bai eta goian aipaturiko Arakistain karmeldarrak (1746) egindako hitz bilduma bera ere (ik. artikulua honen eranskina).

Bonaparte printzeak egindako euskalkien datu bildumari esker, XIX. mendean Erronkariko euskararen corpusa handitu zen. Honen aurrekoa bide da *Doctrina uscaraz* (XIX. mende hasierakoa?; ik. Gómez, 1991), Erronkarikoa edo, egiantzekoago apika, Urzainkikoa. Gainerakoak Bonaparteren aginduz egindakoak dira: batetik, Hualde

Mayok itzuliriko dotrina eta San Mateoren Ebanjelioa ditugu eta, bestetik, Bonaparteren bilduman gordetzen diren *Doctrina Christiaia* (ustez Erronkarikoa) eta ibarreko beste dotrina zati gehiago ere (Pagola *et al.*, 1997). Jada xx. mendean, Mendigatxak Azkueri bidalitako gutunak ditugu (Estornés Lasa, 1984) eta 50eko hamarkadan hasi ziren azken lekukoen ahozko bilketa lanak, argi baitzegoen euskalkia hiltzorian² zela. 70 eta 80ko hamarkadetan zehar, Koldo Artolak, Koldo Izagirrek eta José eta Bernardo Estornés Lasa anaiek Mitxelenak eta bestek hasitako bideari (ik. Mitxelena, 1953) jarraitu zioten, erronkarieraren azken hitzuna –Fidela Bernat anderea– 1991n hil zen arte (testu eta material hauen guztien erreferentzietarako, ik. Camino, 2011: 101, 16. oh.).

Kronologiaren aldetik, Gaiarrerren gutuna Bonaparteren bilketa lanen eta xx. mende-koen artean kokatzen da. Gutuna idatzi zen 1884ko urtean, hamabost urte pasa ziren Bonapartek jasoak zituela Erronkariko euskararen datuak: azken bilketa 1869an egin bide zuen, Euskal Herrira egindako azken bidaiari, alegia. Espainiako egoera politikoa zela-eta Donibane Lohizunen geratu zen, baina bertara joanarazi zituen Erronkari, Zaraitzu eta Aezkoako hitzuna bana (Yrizar, 1949: 103), ibar horietako hizkeren datuak biltzeko. Bestetik, Gaiarrerren gutunaren eta Mariano Mendigatxak Azkueri bidalitakoen artean (1902. urtekoa da lehenengoa) 18 urte itxaron behar ditugu.

Tartean egoteaz gainera, Gaiarrerren gutunak badu XIX-XX. mendeetako gainontzeko lekukotasunetatik bereizten duen gehigarri bat: garai horretan hauxe dugu erronkarieraz helburu linguistikorik gabe idatzitako testu bakarra. Idazleak berez aukeratu du gutuna euskaraz idaztea, komunikazio egoeratik kanpoko arrazoirik gabe, nolabait esatearren; XVII. mendeko Migel Rosen gutunekin (eta Bonaparteren aurrekoa bide den *Doctrina uscaraz* testuarekin, apika) lotzeko modukoa dugu, beraz. Ezaugarri hau azpimarratu nahi dugu, erronkarieraren XIX. mendeko egoera soziolinguistikoari buruzko galdera berriak eragiten baitzizkigu, ondorioetan adieraziko dugunez.

2. JULIAN GAIARRE: BIZITZAZ ETA GUTUNAZ

2015. urtean Julian Gaiarrerren heriotzaren 125. urteurrena ospatu zen. Operaz edota euskaldun famatuez jakitun den orok ezagutuko du, izenez behintzat, abeslari erronkariarra, askorentzat azken mendeotan izan den kantari lirikoetarik onena. Haren biografiak xx. mendean zehar argitaratu dira, eta hari buruzko filmak ere egin dira, horietako batean Alfredo Krausek interpretatua, 1959an.

Julian Gaiarre Erronkari herrian jaio zen 1844an, laborari familia batean. Herriko eskolan oinarrizko ikasketak egin ostean, hamahiru urterekin eskola utzi behar izan zuen (nahiz eta maisuak gurasoekin hitz egin, umearen adimena zela eta; *cfr.* Salvoch, 2015: 27), etxean lagundu ahal izateko, eta artzain hasi zen herrian bertan. Bi urte

2 *Cfr.* Mitxelenaren (1953: 571) hitzok: «Sentíamos el más vivo deseo de recoger cuanto nos fuera posible de ese dialecto, si aún quedaba quien lo hablara» [etzana gurea, K. U.].

geroago, aitak Iruñera bidali zuen, bertan lagun baten dendatxoan saltzaile lan egin zezan. Askok diote bertan ezagutu zuela musika: banda bat denda aurretik pasa eta horri segika joan omen zen, denda utzirik (*ibid.*: 33). Honegatik lanetik bota omen zuten, eta Erronkarira itzuli zen. Horren ostean, errementari hasi zen Irunberriko forja batean, eta hamazortzi urte zituela hura utzi eta Iruñera itzuli zen, bertan ere errementari jarduteko.

Gaiarrek lan egin bitartean abesten omen zuen eta bere lagun batek, ahotsa entzunik, Joakin Maiak zuzentzen zuen *Orfeón Pamplonés* abesbatza sortu berrian izena ematea proposatu zuen eta zuzendariak lehenengo tenor postua eskaini zion. Horrela hasi zen solfoea ikasten, Joakin Maia irakasle, Burlatako Hilarión Eslavaren metodoaren bidez (Salvoch, 2015: 47). Eslavak Gaiarre gaztea entzun eta Madrilgo kontserbatoriora joateko aukera eman zion 1865. urtean, beka batez. 1868an, bertan antolatzen zen kantu lehiaketan bigarren saria lortu zuen, 24 urterekin (*ibid.*: 65).

Orduan hasi zen hara eta hona, zarzuelak eta operak abesten, korista bezala. Hala ere, 1868an Espainian Seiurteko Demokratikoa hasi zen eta hurrengo urtean beka guztiak kendu zituzten, Gaiarre dirurik gabe utziz (Salvoch, 2015: 74). Kantutik bizitzeko bestelako diru-iturririk lortu ezinik, jakin zuen Gaztanbide zuzendari nafarrak talde liriko bat antolatuko zuela Ameriketara joateko, baina ez zuen Gaiarre hartu (*ibid.*: 77). Ezetza jaso izategatik Iruñera goibel itzulirik, bertako lagun eta babesleak mugitzen hasi ziren, Milanera joan zedin, kantu ikasketak egitera. Honela, kontzertu batzuen bidez eta Nafarroako Diputazioaren diru-laguntza bat eskuratu ostean, Milanera heldu zen 1869. urtean.

Hor hasi zen bere abeslari ibilbidea: Bolonian, Erroman, San Petersburgon, Moskun eta Vienan arrakasta lortu zuen; alabaina, benetako ospea 1876ko urtarrilaren 2an iritsi zitzaion, Milango *La Scala* antzokian *La favorita* opera abestuz, horrek munduko tenorrik onena bilakatu baitzuen askoren iritziz (Salvoch, 2015: 182). Orduetik aurrera munduko gainerako antzokiak zabaldu zitzaizkion: Londres, Buenos Aires, Alemania, Madril, Sevilla, Bartzelona, Napoles, Paris... garaiko kroniketan *senza rivali, le Roi du chant* bihurturik (urterik urte bere ibildearen berri jakiteko, ikus Salvoch, 2015). Hala ere, beti izan zuen Erronkari bere jaioterria gogoan: ahal zuen guztietan bertaratzen zen, bai udako oporraldiak igarotzeko, baita bereziki handik hurbil abesten zuenean ere; bertako bizi-baldintzak hobetzen ere ahalegindu zen: medikuntza-tresneria aurreratuena ekartzen zion ibarreko medikuari (Salvoch, 2015: 351 eta 654), herriarentzako frontoia eta eskola eraiki zituen (*ibid.*: 710), eta abar.

1889. urteko abenduan, gaixo egon arren, Madrilen *Los pescadores de perlas* opera abestea eskatu zioten, eta egin egin zuen, baina goiko nota bat ematera zahoanean ahotsa hautsi eta konortea galdu zuen. Honen ondorioz, depresioak jo zuen. 1890eko urtarrilaren 2an hil zen, 45 urterekin, Madrilen.

Gutunaren garaira itzulirik, 1884ko urriaren 20an heldu zen Gaiarre Bartzelonara (Salvoch, 2015: 525). Karreraren gorenean zegoen, La Scalan 1876tik aurrera ospe handia lortu zuenetik: munduan zehar kontzertuak eta operak antzezten zebilen, eta

Bartzelonako Lizeoko kontzertu sasoiari hasiera ematera deitu zuten. Bertan zebilela, nonbait, izebari gutuna idazteko beharra sortu zitzaion, ziurrenik horren semea, Eugenio, bisitatzeraz joan zitzaiolako, eta ondo heldu zela esateko.

Ezin dugu jakin Gaiarrek beste testuren bat idatzi ote zuen euskaraz, tenorra hil ostean bere testamentu betearazleak, Julio Encisok, Gaiararren azken borondatea beterik, Erronkariko etxean zen gutuneria intimoa erre baitzuen (Saiz Valdivielso, 1990: 7). Gutun hau da gorde zaigun bakarra, Gaiararren gutunen artean ez, baizik eta Juanaren ondorengoen paperen artean baitzegoen (*cfr.* Fagoaga, 1951: 13). Dena dela, Gaiarre eta euskara lotzen dituen elementu gehiago ere baditugu, tenorraren ilobetako batek idatzia baitu, Madrilgo teatroko entseguetan, Gaiarrek euskaraz hitz egiten zuela Erronkariko familiakoekin, gehienbat beste kantariei buruzko iritziak emateko. Honezaz gainera, kontzertuetako *bis* moduan «Gernikako arbola» abesten zuen (Fagoaga, 1951: 14). Besteak beste, aipatzekoa da Bartzelonako egonaldi hartan ere «Gernikako arbola» abestu zuela, «Círculo Vasco Navarro» delakoaren egoitzan (Salvoch, 2015: 527).

Bere txikitasunean, Gaiararren gutuna lekukotasun garrantzitsua dugu, bai erronkarieraren erabilera idatziaz gogoeta egiteko, bai eta erronkarieraren beraren ezagutzarako ere, edizioaren oharretan zehar ageriko denez.

3. EUSKAL GUTUNAREN EDIZIOA: ORAIN ARTEKOAK ETA GURE EDIZIO IRIZPIDEAK

Gutun honen lehenengo berria Isidoro Fagoaga tenorrek eman zuen: Gaiararren mireslea, Erronkariko abeslariaren historia berregin nahi zuen gizon eta musikari legez, eta horren dokumentu pribatuak aztertu nahiz familiarengana jo zuen. Familiak gorde zituen dokumentuen artean euskarazko gutun honekin topo egin zuen eta, garrantziaz jabetuta, argitara eman zuen *Gernika* aldizkarian (Fagoaga, 1951); ondoren, Fagoagak berak *Retablo vasco* liburuan ere eman zuen, gutun honek Gaiarrek euskaraz bazekiela frogatzen baitu (Fagoaga, 1959). Fagoagaren lehenengo transkribapen hark akatsak zituen, eta ondoko berrargitalpenak, Fagoagak egindakotik edategatik nonbait, akats horiek zuzendu gabe atera ziren (Lekaroz, 2014).

Gaiararren gutunaren argitalpenen ibilbidean bigarren heldulekua Irigarairen liburua dugu (Apat-Echebarne, 1974: 41). Berez Fagoagaren edizioari atxikitzen zaio, ikusiko denez, baina testuaren tradizioan aipatzea merezi duela uste dugu, edizio hau erabili baitzuen Yrizarrek erronkarierazko aditzaren inguruko liburuan (1992: 56). Ondoko mugarria Estornés Lasaren erronkarieraren hiztegian jarriko dugu (1997): Erronkariko *uskaraz* idatziriko lekukotasunen zerrenda egin, eta hauen artean hizpide dugun gutuna dakar, inolako sarrera eta iruzkinik gabe, *Carta del famoso tenor navarro Julián Gayarre* izenburuarekin (Estornés Lasa, 1997: 27). Edizio horrek aldaketa franko ditu Fagoagaren bertsiorekin alderatzen badugu, baina badirudi ez zuela gutunaren originala ikusterik izan: Fagoagaren akats asko errepikatzeaz gainera, hainbat aldaketa aieruz egindako zuzenketak direla ematen du.

Laugarren izen bat gehitu behar dugu gutunaren edizioaren historian, eta hori Gorka Lekaroz ikertzailea da, Nafarroako euskarari buruzko blogean transkribapen berri bat eskaini baitu (2014), Erronkariko Julian Gayarre Museoan gordeta dagoen originala oinarri gisa erabilirik, eta haren argazkiak gehiturik, kalitate handikoak ez badira ere, tamalez. Lekarozek argi esaten du: «hau da nire ustez gaur egun Erronkariko Gayarre Museoan ikusgai dagoen gutunaren irakurketa zuzena, puntuazioa ere bere horretan emanik» (Lekaroz, 2014).

Gutunaren edizio berria eskaini nahi dugu lan honetan, orain arte egin diren irakurketak bilduaz, eta irakurleak gutuna ulertzeko beharrezko lituzkeen oharrekin hornituaz. Irakurketa egiteko Gorka Lekarozek bidalitako argazkiak erabili ditugu, originala zuzenean ikusi gabe³.

Gutuna paper puska batean idatzirik dago, bi aldeak betetzen dituela; argazkietan ikus daitekeenaren arabera ziurrenik lumaz idatzia da. Esan daiteke ez zuela plan-gintza berezirik izan idazteko orduan: bat-batean idatziriko testua dirudi, eta oro har argi idatzirik dagoen arren, batzuetan idatzi ahala zuzentzen du egindako akats mekanikoa. Dataturik eta sinaturik dugu, baina ez dago tokirik helbidea idazteko; beraz, pentsa dezakegu gutun luzeago batekin batera bidalitako oharra dela, eta *euskal gutunaz* hitz egitea baino, agian hobe litzateke *euskarazko oharraz* edo *mandatuaz* hitz egitea. Alabaina, lanean zehar tradizioak ezarri dioen *gutun* izena erabiliko dugu.

Ez dugu edizio paleografikoa egingo, testukritikak *interpretatiboa* deitzen duena baizik (ik. Roncaglia, 1975: 81); horrek esan nahi du testuaren alderdi hutsalak albo batera utzirik, garrantzitsuetan jarriko dugula begia. Horrela, ez dugu originalaren le-
rro banaketa markatuko. Puntuazioa, letra larri eta xeheen erabilera eta hitz banaketa eguneratuko ditugu, gaur egungo ediziogintzan ohikoa den bezala. Lerroak zenbatu ditugu, horietaz baliatuz markatuko baititugu ondoko oharrak. Dena dela, kontserbatzaile jokatu dugu eta, testua zuzendu beharrean, oharretan aurkeztuko ditugu irakurketa arazoak eta zuzenketa proposamenak.

Honezaz gainera, orain artean egindako irakurketa ezberdinak, garrantzitsuenak bederen, berariaz jasoko ditugu gurean, testuak izan dituen ulermodu ezberdinak bildurik erakusteko. Honetarako, aparatu kritikoa bat atonduko dugu, goian aipaturiko edizioak oinarri⁴ izanik, Fagoagarena (F), Irigarairena (I) eta Estornés Lasarena (E).

3 Webgunean agerturikoak baino kalitate hobeko argazkiak eskuzabal eskaini dizkigu Gorka Lekarozek. Bihozkio hemendik nire eskerrik beroenak Nafarroako euskara zaharraz eta bere historiari hainbeste arduratzen ikertzaile honi.

4 Interneten testuaren beste edizio batzuk aurki daitezke; hauek oro har Fagoagaren edo Irigarairen edizioaren kopia dirudite eta, honegatik beragatik, *codex descriptustzat* jo eta gure aparatu kritikora ez ekartzea erabaki dugu, larregi ez luzatzearren.

Aparatua negatiboa izango da, hau da, gure ediziotik ezberdin diren irakurketak bakarrik jasoko ditu (*cfr.* Blecua, 1983: 148)⁵.

Testuaren ostean ohar paleografikoak ezarri dira, testua irakurtzean aurkitu ditugun arazoak eta horiei buruzko azalpenak bildurik. Ondoren aparatua kritikoa dator eta, honen atzetik, hizkuntzazko eta bestelako oharra, batez ere irakurleak testua egokiro uler dezan beharrezkotzat jo ditugun hizkeraren gaineko zehaztapenak.

4. EDIZIOA

Barcelona, 19 diciembre 1884

Ene tia Juana maitia:

5 Eugenio sin da arro onqui. Quemien gaude anisco onqui guziac, eta ori, nola dago? Nai dia sin cona ichasoaren ecustra? Anisco andi da, tia Juana; nai badu nic dud anisco deuri orrentaco, vidagearen pagataco eta quemenco ostatiaren pagataco. Eztu eguiten quemien ozic batrere. Chaten dugu quemien anisco onqui eta guero artan dugu iror nescasci postretaco, eta gazte eta pollit.

Ha! Cer vizia! Tia Juana maitia, amar urte chiquiago bagunu...! Gorainzi guzientaco eta piyco bat nescachi pollit Erroncarico guziat.

10

Julian

Ohar paleografikoak

3 *arro*: Aurreko editore guztiek *arro* garbi irakurri duten arren, irakurketa ohar pare bat egin behar dira. Hitz amaierako -o guztiak biribil perfektuak dira (*Eugenio*, *anisco*), baina hitz honetan marra bat ageri da biribilaren erdian, hitz barruan ageri diren *o* letretan ikusten den lotura-marra balitz bezala (*cfr. onqui, erroncarico*). Bestetik, Gaiarrek bi *r* mota erabili zituen: batetik, moldiztegikoaren antzeko marrazkia duena (*ori, orrentaco...*) eta bestetik bere <z>ren oso antzekoa dena (*erroncarico, amar...*). Hitz honetan bigarren motakoak erabiltzen dituzenez, *arro* irakurketaz gainera **azzo*, **arzo* edo **azro* ere posible lirateke: hauetatik guztietatik lehenengoak (*azzo*) bakarrik luke zentzurik, baldin eta <zz> grafia afrikatua adierazteko baliabidea dela suposatzen badugu eta, beraz, *atzo* idatzi nahi zukeela (*Eugenio xin da atzo onki*). Alabaina afrikatuaren beste adibidean (*ozic*) eta Erronkariko beste lekukotasunetan (ik. Gómez, 1991: 393) ere baliabide hau ez erabiltzeak *arro* hobestera garamatza.

5 Lekarozen (L) transkribapena ere erkatu dugu gurearekin, baina bion irakurketak bat datozenez, ez da aparatuan ageri.

5 *quemenco*: *c* azpian zerbait dago, *-t*?

6 *ostatiaren*: *st* azpian zerbait dagoela dirudi.

7 *artan*: Bigarren *a*-ren azpian zerbait dela dirudi, eta *arten* ere irakur daitekeela (ik. ohar azalgarria).

7 *dugu*: Hitzaren amaieran zirrimarra bat dago, *dugun*?

7 *postretaco*: *s* azpian zerbait dagoela dirudi.

9 *piyco*: Aurreko editoreen irakurketa mantendu dugu, baina *pigco* irakurtzeko aukera ere badago, *i* eta *c* arteko letra *gazte* hitzaren <g>tik oso hurbil baitago kaligrafikoki. Gure ustez erdal *pizco*-ren aldaera palatala denez (*pixko; *cfr.* ohar azalgarria), eta [ʃ] adierazi behar duela suposatu dugunez, agian *pigco* irakurketa hobeto legoke; baina ez da halakorik inoiz deskribatu euskal grafiaren historian.

Aparatu kritikoa

1 19 diciembre] 19 de diciembre *E* 3 Eugenio] Eugenia *FIE* || arro] arro(nt) *I* || onqui] ongui *FI* || onqui] ongui *FI* || guziac] guciac *FIE* 4 nai dia] nain din *FI*: nai din *E* || andi] andia *FIE* 5 deuri] deiru *FIE* || orrentaco] orentaco *FIE* || pagataco] pagateco *FE* || eta] ø *FIE* || quemenco] quemengo *FIE* 6 eztu] ezdi *E* || chaten dugu] chaten degu *F*: chatan degu *E* 7 onqui] ongui *FI* || nescasci] nescache *FIE* || pollit] polit *E* 9 Erroncarico] Erroncari *E*.

Ohar azalgarriak

2 *Tia Juana*: Julian Gaiarrerren izeba dugu, Eugenioren ama (*cfr.* 3 *Eugenio*); Juana Barrena dira emakume honen izen-abizenak (Fagoaga, 1951: 13).

2 *maitia*: XIX. mendeko (Gomez, 1991: 401) eta XX. mendeko erronkarietako lekukotetan (Mitxelena, 1954: 625) *e + a > ia* aldaketa erregularra da.

3 *Eugenio*: Julian Gaiarrerren lehengusua da, gutunaren buruan ageri den *tia Juana*-ren semea (Fagoaga, 1951: 13). Fagoagaren datuen arabera, egiantz handiz tenorren testamentuan aipatzen den Eugenio Garjón y Barrena (Salvoch, 2015: 865) litzateke.

3 *sin*: ‘jin, etorri’ (ik. 4. lerroan ere), erronkarietaz [ʃ] txistukari sabaikariaz ahoskatzten zen *j*-ren ondorengoa (*xin*; *cf.* *FHV* §§ 9.2 eta 10.10), eta hots hori idazteko Gaiarrek <s> darabil, honetan eta *anisco* (3) hitzean bezala (baina ik. 6 *chaten*). Bonaparteren funtsetan gordetzen den dotrinan (agian Erronkari herrikoa bertakoa; Gómez, 1991: 379), <s> grafia bera aurkitzen dugu hots sabaikari hau adierazteko (*ibid.*: 394).

- 3 *arro*: Ez dirudi inolako erlaziorik duenik Hegoaldeko zenbait hizkeratan *harro* den hitzarekin, eta hapaxa dela esango genuke, testuinguruaren arabera ‘oso’ edo ‘guztiz’ esanahia lukeen aditzondo bat, agian. Fagoagak *arrunt* hitzaren aldaeratzat hartu zuen: «falta la *nt* de *arront* de uso corriente en el Bidasoa» (Fagoaga, 1951: 14)⁶, akats edo aldaeratzat joko lukeen argitu gabe. *Arrunt* «totalmente, muy» (*OEH*, s.v. *arrunt* II) hitzaren aldaeratzat harturik, *t* gabeko aldaera batetik letorkeela pentsa dezakegu (biarnesak *arroun* forma du, nonbait; ik. Agud; Tovar 1989, s.v. *arront*), eta *n* galdu, agian azken bokala sudurkarituz⁷. Baina erronkariaren bokal sudurkariak bokal arteko testuinguruan baino ez ziren sortu (*cfr.* Egurtzegi, 2014: 159 e. hh.), eta beraz ezin da *n* > $\emptyset$ arauan inola ere pentsatu; ondorioz, azken bokala sudurkaria izatea ezinezkoa litzateke hitz honetan. Hau honela, akatsean pentsatzea dateke zuzenena, gogoan izanik ohar paleografikoan aipaturikoa: hots, *o* horrek lotura marra duela, hitz bukaera ez balitz bezala: agian *n* edo *nt* idatzi gabe utzi zuen Gaiarrek, presaka ari edo, Fagoagak proposatu bezala.
- 3 *onqui*: Erronkariaren eta zubereraren ezaugarri ezaguna da *n* eta *l* osteko herskari ahoskabeak (*cfr.* *FHV*: § 12.6; Camino, 2011: 102)⁸, eta halantxe ageri zaigu Gaiarrenen gutuneko adibide guztietan: *orrentaco* (5), *quemenco* (5), eta *guzientaco* (9).
- 3 *quemen*: ‘hemen’ (ik. 4 *cona*). Iparraldeko hizkeretan *h*- eta Hegoaldekoetan (hasperena galduta) $\emptyset$ -duten erakusle eta adizlagunek (*hau*, *hona*, *hemen*) kontsonante belar bat garatu zuten Nafarroako hainbat hizkeratan, *g*-aezkeran eta hegoaldeko goinafarreran (*gau*, *gona*, *gemen*) eta *k*-erronkaria eta zaraitzueran (*kau*, *kona*, *kemen*; Mitxelena, 1954: 632 eta Gómez, 1991: 404).
- 3 *anisco*: ‘anixko, oso’. *OEHk* (s.v. *anixko*) txistukari sabaikari zein apikaridun adibideak bildu ditu, eta bietara irakur daiteke gure adibidean, Gaiarrek *s* erabiltzen baitu dela apikaria (*cfr.* *ichasoaren*, *postretaco*), dela egun *x*-z idazten dugun hotsa adierazteko, ikusi dugunez (3 *sin*). Dena dela, erronkariaraz *anixko* ahoskera espero dugu, txistukari sabaikariz (ik. Pagola *et al.*, 1997: 339), eta horrela irakurtzea proposatzen dugu.
- 3 *guziac*: ‘guztiak’. Erronkariaraz *guzu* forma espero genuke mugagabea («En roncalés *guzu* aparece documentado ya desde el s. XVI»; *OEH*, s.v. *guzti*), baina *u* + *a* bokal bilkurak hainbat emaitza ditu erronkariaraz: honetan (eta 6 *ostatia- ren*) dugun *-ia*-k Urzainki edo Erronkari herrian (hots, Gaiarrenen sorterrian)

6 Irigaraik Fagoagaren irakurketa hobetsi eta parentesi artean gehitu du (*nt*).

7 Alabaina, *OEHk* (s. v. *arrunt*) ez du ez *t* ez *nt* gabeko aldaerarik lekukotzen euskaraz.

8 Oro har arkaismotzat jo izan da (*cfr.* Mitxelena, 1964: 32 eta Camino, 2011: 102); hala ere, berriki dudatan jarri da (dagoeneko Mitxelenak iradoki zuenez, ik. *FHV* § 18.10), eta berrikuntza izan zitekeela proposatu (Lakarra, 2011: 206, 136. oh.).

kokatzen du testuaren hizkera, Bidankoze (-*iua*) eta Gardetik (-*ioa*) aldenduz (cfr. Mitxelena, 1954: 626).

3 *ori*: ‘berori’. Gaiarrek errespetuzko tratamendua darabil izebarekin (cfr. Alberdi, 1996: 121 e.hh). Formaren aldetik, ez da askorik aldentzen gainerako erronkarietazko lekukotasunetatik (cfr. Mitxelena, 1953: 594; Pagola *et al.*, 1997: 274). Izan ere, aurretik *k-* duten formak (*kori*; cfr. 3 *quemen*) eta *ø*-hasierakoak (*ori*) banaketa osagarrian daude (cf. 5 *orrentaco*): lehenengoak erakuslea adierazten du, eta bigarrena izenordain legez erabiltzen zen (Mitxelena, 1954: 632).

4 *dia*: ‘dua’, -*a* galdera marka erabiltzen du, Ekialde zabal batean erabiltzen den marka: zubereraz eta erronkarietaz gainera Zaraitzun, Nafarroa Beherean eta Lapurdin ere ageri da marka hau (ik. Camino, 2011: 125)⁹. Horrezaz gainera, aipatzeko da *u + a > ia* bilakabidea, Erronkari Gaiareren sorterrikoa, ikusi bezala (ik. 3 *guziac*).

4 *cona*: ‘hona’, ik. *quemen* eta *orrentaco*.

4 *ichasoaren icustra*: Ekialde zabaleko euskaran (Iparraldekoan eta Nafarroa Garaiko ekialdeko hizkeretan, behinik behin) TOGEN egitura baliatzen dute gaur egunera arte (Padilla-Moyano, 2013: 385; eta hedatuago zegoen antzina, Camino, 2011: 104), gure testutxoan ikus dezakegun bezala (cfr. *vidagearen pagataco* eta *ostatiaren pagataco*). Antzina orokorra bide zen (cfr. Lakarra, 1996: 191) egitura honetan aditz izenaren bidez egindako menpeko perpausetako objektu zuzena genitiboan ageri da, beste hizkerek absolutiboan ematen duten bitartean (ik. Padilla-Moyano, 2013).

4 *icustra*: ‘ikustera’. Halako sinkopak ezagunak dira Nafarroa Garaiko hizkera gehienetan, indar gehiagoz edo gutxiagoz (FHV § 8.5); alabaina, ipar-ekialdeko Erronkarin eta Zaraitzun du indarririk handiena: «La caída de vocales, sobre todo en interior de palabra, es un fenómeno característico que el ronç[alés] tiene en común con el sal[acenco] que acaso lo presente aún en mayor grado» (Mitxelena, 1954: 627).

4 *andi da*: Ezaguna da ekialdeko hizkeretan mugagabeak mendebaldean baino sendoago iraun duela (cfr. Manterola, 2006), eta ezaguna da, halaber, atributua dela mugagabea luzaroen atxiki duten osagaietako bat, are mendebaldean ere (cfr.

9 Orain arteko bertsioetan *din* irakurtzen bazen ere, irakurketa horren arazoz Yrizar (1992: 56) konturatu zen aieru onarekin: «Hay una frase que desentona del resto de la carta. La citada frase es la siguiente: *Nain din sin cona ichasoaren ecustra?* (*Nai dun xin bonat...*, aclaró Irigaray). La forma verbal *din* (*dun*) corresponde al *bika* femenino, mientras que el resto de la carta no está escrita con esta familiaridad, incluso contiene expresiones correspondientes a *berori*, como la frase *Nai badu nic dud anisco deiru...*».

Mitxelena, 1979: 301); hau honela, egungo hiztun askorentzat arrotz bide den joskera hau, Gaiararren gutunak diosku arrunta zela XIX. mendeko Erronkariko hizkeran.

5 *dud*: ‘dut’. Singularreko lehen pertsonaren marka adizki amaieran ageri denean erronkarierak herskari ahostuna mantendu du. Bonapartek *-d* eta *-r* artekotzat du amaierako hots hau (ik. Yrizar, 1992: 6- 11), baina badirudi ezberdina zela hizkeraren arabera: Bidankozeko aldakian (Erronkari hiribildua barne) *d* eta Uztarrozekoan *r* ahoskerek nahiko ziurrak dirudite (Mitxelena, 1954: 633 eta Gómez, 1991: 405; *cfr.* baita Camino, 2011: 109 ere). Agerian denez, Gaiarre Bidankoze eta Erronkarirako deskribaturiko usadioari atxikitzen zaio; eta Mitxelenak egin bezala: «me parece pues más seguro dar crédito al sentimiento que Hualde Mayo [Gaiarre, hemen] tenía de su dialecto materno que al testimonio de Bonaparte» (Mitxelena, 1954: 633).

5 *deuri*: ‘diru’. *i* gaineko puntuak salatzen duenez, horrela irakurri behar da, erronkarieraz *deiru* ere lekukotzen bada ere (*cfr.* Mitxelena, 1953: 603). Aldaera hau ez da ezezaguna (FHV § 4.7; Pagola *et al.*, 1997: 348), eta Gaiararren hizkera Bidankozekotik aldentzen du, herri honetan *deiru* omen zegoelako (FHV § 4.7).

Bestalde, hitz honek inoiz diptongo sudurkaria izan zuen (ik. FHV § 5.10; *cfr.* gazt. *dinero*, lat. *denarium*), baina testuan ez da idatziz ezaugarri hau islatzen, XIX. mendeko beste idazleek bezala (*cfr.* Gómez, 1991: 392). Dena dela, aipatzekoa da hitz honen ahozko lekukotasunetan (*cfr.* Mitxelena, 1953: 603 eta Mitxelena, 1954: 616) ez dela *deuriren* sudurkaritasunaren berri eman.

5 *orrentaco*: ‘berorrentzat’. Erronkarieraz erakusleek *k-* eta izenordainak $\emptyset$ daramatela esan dugu (ik. 3 *quemen* eta 3 *ori*); hau honela, hemen berorrikako izenordaina dugu mugatzailea izatekotan¹⁰ **correntaco* esperoko baikenuke (*cfr.* *correngatic*; Pagola *et al.*, 1997: 265).

Destinatibo markari buruz (*cfr.* 9 *guzientaco*; ik. baita HH. EE., 1987: 511 eta Pagola *et al.*, 1997: 262), ekialdean *-endako* atzizkia Zuberoan, Nafarroa Beherean eta Nafarroa Garai gehienean erabiltzen da egun (Zuberoa eta Erronkarin *-entako*, *cfr.* 3 *onqui*)¹¹, Lapurdin eta Behe Nafarroaren mendebaldean bien arteko lehiak dirauen bitartean (EHHA, 1085. mapa; *cfr.* Zuazo, 2008: 247).

5 *vidagearen*: ‘bidaiaren’. Grafia etimologikoa dugu <v>; eta <g> ohikoa dugu garaiko testuetan frikari belarea idazteko (*cfr.* Gómez, 1991: 392). Aldaerari dagokionez,

10 Interpretazio (ia?) ezinezkoa da *diru horrentaco* irakurketa egitea, *aniskok* mugagabe eskatzen duelako betiere. Hala ere, argitzea beharrezko izan zaigu, itzulpen zenbaitetan interpretazio honekin aurkitu dugulako.

11 Nafarroatik kanpo ere, Deba ibarrean, Durangaldeko hizkera batzuetan eta Goierriko mendebaldean aurki dezakegu.

OEHK hauxe diosku (s.v. *bidaje*): «*bidaje* (además de un ej. de Leizarraga) se encuentra en textos suletinos desde mediados del s. XVIII, y en guipuzcoanos desde la segunda mitad del XIX (tbn. en el roncalés Mendigacha)».

6 *ostatiaren*: ‘ostatuaren’. ik. 3 *guziac*.

6 *ozic*: ‘hotzik’. Gaiarrek ez du afrikazioa grafikoki adierazten (cfr. 9 *Gorainzi*). XIX. mende hasierako Erronkari inguruko lekukoek egoera bertsua erakusten dute, hain zuzen Bonaparte printzea heldu eta hauek bereizi behar zirela eta nola bereizi behar ziren gaztigatu arte (ik. Gómez, 1991: 393, 27. oh.).

6 *batrere*: ‘baterere’. Erronkarieraz *batre* eta *batrere* aldaerak lekukotzen ditu OEHK (s.v. *baterere*), eta zehazten du Mendigatxa *batrere* formaz bakarrik baliatzen dela, gure testuak dakarren beraz, alegia. Dudarik gabe *baterere* formaren aldaera sinkopatua da (cfr. «Hemos encontrado algún ej. de *baterere* en Etcheberri de Ziburu, Beriayn y Lizarraga de Elcano»; OEH, s.v. *baterere*).

6 *chaten*: ‘jaten’. Forma hau irakurtzeko bi aukera genituzke, edo testuko gainerako <ch> guztiak bezala (*chiquiago*, *ichasoaren*; ik. 9 *nescachi*) afrikatu irakurtzea (*txaten*) edo, erronkarieraz espero dugun bezala (beti *xan* lekukotu baita) frikaria izatea. Frikaria izateko, <ch> = [ʃ] frantses grafiaz baliatu dela pentsatu behar, testuko beste adibideetan ez bezala (cfr. 3 *sin*). Ez da ezinezko, Gaiarrek frantsesez zer edo zer jakin behar zuelako¹² eta, gainera, Hualde Mayok ere lekukotzen duelako (*gachqui*, *gaichtuetaric*; Camino; Gómez, 1992: 504-5)¹³. Hala eta guztiz ere, Gaiarre gaztelaniaz hezia behar zuen izan eta, beraz, zaila dirudi –oharkabeko hutsean pentsatu nahi ez badugu– frantses grafia erabiltzea, zailago gainerakoetan <ch> espainolaren erara erabiltzen duela ikusirik. Beraz, errazago dirudi hemen ere <ch> afrikatua izatea.

Txaten irakurketan bermatzen gaitu Arakistainen lekukotasunak: 1746an Erronkarin bilduriko hitz zerrendan afrikatuz idazten ditu *chauce* ‘salto’ eta *chauci*, *chaucitu* ‘saltar’ (Arakistainek berak *xin*, *siyn* ‘venir’ dakar). Honek eta Gaiarreren lekukotasunak batera elkar bermatzen dute (bien artean mende bateko tartea egon arren), Erronkarin hitz hasieran afrikatze bat gertatzen

12 Frantses irakurria bederen, bere errepertorioan frantsesez idatziriko operak bazituela ezaguna baita: *L'Africaine, Le prophète...* (cfr. Hualde [s. d.]: 2).

13 Dena dela, testuinguru fonetiko eta morfologiko berezi batean dira *gachqui* eta *gaichtuetaric* formak: herskari aurrean, silabaren kodan, eta afrikatuaz amaitzen den berba baten [hitz + atzizki] egituraren muga. Adibideok azaltzeko <ch> = [ʃ] erlazioa proposatzea baino –Hualdek berak <ss> baliatzen zuen nagusiki egungo *x* adierazteko (are testuinguru honetan ere: *gaisstuetaric*, *gaissto*)– bide errazagoa dirudi grafia etimologikotzat hartzea, oinarriaren txistukari afrikatua iradokiz. Hualde Mayok berak dakarren *ssinetstia* (i.e. *ssinets* + *tia*) formaren kide lirateke *gachqui* eta *gaichtuetaric*, eta ez da antzeko adibiderik falta euskal tradizioan: cfr. *hitzkuntza* forma Leizarraga, Axular, Iztueta edo Archuren obretan eta *gaitzto* Otxoa de Arinen dotrinan (OEH, s.vv. *hitzkuntza* eta *gaitzto*).

zela erakutsiz, esanahi adierazgarri batekin, agian¹⁴. Halere, geroko ahozko lekukotasunen arabera (*txan* bezalakorik ez da xx. mendean zehar bilduriko testigantzetan; *cfr.* Mitxelena, 1954: 629 eta Gómez, 1991: 394-5), afrikatzea galdua zen edo ez zen hain erraz gertatzen, ez behintzat ikerketetan islatzeko bezainbestetan.

7 *artan*: ‘hartzen’. Fagoagak «artean, bertan» ulertu zuen, baina egokiago iruditzen zaigu *hartu* aditzaren aditz izentzat hartzea. Izan ere, Garde eta Urzainkiko (eta Erronkariko) euskaran *-(e)tan* atzizkia erabiltzen zen *-tu* partizipioen aditzizena sortzeko (Gómez, 1991: 410; *-etan* atzizkiaren jatorrirako, Urgell, 2006: § 2.3). Ez dago azterturik *-(e)ta* eta *-te* atzizkien arteko banaketa, nonbait (Gómez, 1991: 410, 126. oh.), baina gutunak erakusten digu, bere txikitasunean, Gaiarrek *n* amaieradun partizipioekin *-te(n)* atzizkia baliatzen zuela (*chaten*, *eguiten*) eta *-tu* partizipioekin *-ta(n)* (*artan*, *pagataco*).

7 *iror*: ‘hiru’. Amaierako *-r* arkaismoa da, ekialdean orain arte gorde dena (FHV § 17.7). Bigarren bokalari dagokionez, erronkarieran *irur* / *iror*, aukera biak aurkitzen dira xix. mendean zehar, eta ondoko mendean hasiko zen herri bakoitza biotatik bat aukeratzen, hizkera galdu ahala (Gómez, 1991: 396 eta Mitxelena, 1954: 617; *cf.* Pagola *et al.*, 1997: 360). OEHren arabera (*s. v. hiru*) aldaera hau erronkarieraz bakarrik lekukotu da.

7 *nescasci*: Gómezek <sc> grafia aurkitu du afrikatua adierazteko berak argitaraturiko dotrinan, *sausc* ‘jautsi’ adibidean (Gómez, 1991: 395), baina gure adibideko irakurketa ez da arazorik gabekoa, <sc>k *neskatsi* edo *neskatzi* aldaera iradokiko bailuke, alegia, aldaera ezezagun bat (*cfr.* OEH *s. vv. neskaxe, neskaxa, neskaxi*)¹⁵. Hau honela, akatsa izateko aukera asko ditu, aurreko <sc>aren eraginez hain zuzen, eta *nescachi zuzendu beharko litzatekeela (*cfr.* 9. lerroan *nescachi*).

7 *postretaco*: ‘postretarako’. Prolatiboaren *-tako* atzizkia izan daitekeen arren¹⁶, hemen *postretaco* nekez uler daiteke prolatibo bezala, eta gehiago dirudi *-ko* morfemaren erabilera destinatiboa, denborazko baliotik hurbil.

14 *Cfr.* «En posición inicial [...]. En los [dialectos] orientales hay unas pocas variantes expresivas con *tz-*: sul[etino] *tzintzárr* ‘campanilla’, sal[acenco] *tzimur* ‘arrugado’, ronc[alés] Uztárroz *tzuntzur* ‘garganta’» (FHV § 14.6).

15 EKCearen bakan da *neskatsa* aldaera; alabaina, corpus honetan ageri diren *-tsa* adibideak azaltzeko orduan, arrazoi filologikoak medio, proposa genezake adibideok akatsak izan daitezkeela.

16 *-(a)rentako* destinatibo marka (ik. 5 *orrentaco*) duten mintzoetan *-tako* ageri da prolatiboan, *-tatz* ere eza-guna izan arren: honela Zuberoan (Camino, 2011: 134) eta Erronkarin *-tako* espero dugu, azken hizkera honetan Mendigatxa lekukotzen duenez (*ibid.*: 134, 130. oh.; ik. Pagola *et al.*, 1997: 263).

- 7 *pollit*: (cfr. 9. *pollit*) Bustidura adierazgarriarekin (cfr. FHV § 10.2 eta Oñederra, 1990: 57 e. hh.), erronkarieran lehendik ere ezaguna zenez (Mitxelena, 1954: 637).
- 8 *chiqui*: ‘gutxiago’. Adiera hau espero izatekoa da erronkarierazko testuetan (ik. Mitxelena, 1953: 595), eta OEHk iradokitzen digunez (v. s. *txiki* 6), euskalki honetan bakarrik.
- 8 *bagunu*: ‘bagenu’. *i - u > u - u* asimilazioa ezaguna da Erronkarin (cfr. FHV § 3.4); ekialdeko beste mintzoekin (zuberera eta amikuzera) partekatzen duen ezaugarria dugu (cfr. Camino, 2011: 117), azken hauek *i*-rekin bakarrik egiten badute ere. Dirudienez, hau bezalako *edun-en adizkietan asimilazioak indar bereziki handia izan du Erronkarin (Mitxelena, 1954: 619).
- 8 *Gorainzi*: Ikusi denez, testu honetan <z> grafiak afrikatua zein frikaria adierazten du (cf. 6 *ozic*); beraz, *ozen* + *txistukari* taldeetan ezin dugu ebatzi txistukaria frikaria ala afrikatuaren den (cfr. FHV § 14.6, (d) azpiatala). Erronkarieraren beste (ahozko) lekukotasunak ikusita, baina, afrikatua dateke (ik. Gómez, 1991: 407).
- 9 *guzientaco*: ‘guztientzat’. ik. 3 *guziac* eta 5 *orrentaco*.
- 9 *piyco*: Hitz honi buruz Fagoagak (1951: 14) hauxe diosku: «el *piyco* es mucho más discreto y galante que el *pellizco* con el que nuestro pícaro autor no quiso confundirlo», hau esateko dituen argudioak adierazi gabe. Fagoagaren ondoren «*pellizco*» legez ulertu izan da hitz hau, bada. Hapaxa dugu euskaraz, baina *pizco* ‘pellizco’ ezaguna da gaztelaniaz eta Aragoi Garaian *pizcar* ‘pellizcar’ lekukoturik dago (ik. DCECH, s. v. *pellizco*); beraz, honen aldaera adierazgarria dateke *pixko*, gazt. *pizca* > eus. *pixka* eman duela kontuan izanda. Alabaina, azaldu gabe geratzen zaigu grafia, nolatan [ʃ] adierazteko <y> erabiltzen duen (ik. ohar paleografikoa).
- 9 *nescachi*: OEHren arabera (s.v. *neskaxe*) erronkarierazko testuetan *neskaxi* edo *neskaxe* espero bada ere, Mitxelenak (1953: 581) argitaraturiko erronkarierazko materialetan *neskátxi* forma, afrikatuaz, badela ikus dezakegu. Adibide honek Gaiarreren testuan <s> / <ch> grafien arteko guztizko oposaketa delako ideiarekin bat egiten du; honela, *nescasci* formaren <sc> idazte-akatsa dela indartzen da (ik. 7 *nescasci*), eta *chaten* formaren *txaten* irakurketa sendotu (ik. 6 *chaten*).
- 9 *nescachi pollit Erroncarico*: Leku-genitiboa izenaren ostean ageri da. Egitura hau ohikoa da testu zaharretan (ik. Reguero, 2013: 449 e. hh; cfr. baita Ulibarri, 2015: § 4.2.4.4).
- 9 *guziat*: ‘guztirat’. Adlatiboa datiboaren orde: *piyco bat nescachi pollit Erroncarico guziari/guzier*. Datiboaren eta leku-denbora kasu zenbaiten (adlatiboa) arteko

gurutzaketak ezagunak dira testu zaharretan¹⁷, eta erronkarieraren deskribapenetan aipatzen da solezismo hau (HH. EE., 1987: 515).

Adlatiboaren *-rat* forma ekialde zabalean aurkitzen da, baita Zuberoan eta Erronkarin ere (Camino, 2011: 133)¹⁸. Besterik da bokal arteko *r* bakunaren galera; zubereraren duen indarragatik askotan aipatzen den ezaugarria da, XIX. mende erdialdean datatua (*ibid.*: 128), baina ez da Erronkariko euskararen ezaugarritzat hartu, oro har honelako galerak nonahi gerta baitaitezke: «La debilidad de *r*, si en ninguna parte parece haber llegado a la desaparición total como en suletino, se manifiesta sin embargo en muchos lugares» (*FHV* § 17.2).

5. ONDORIOAK

Gutun honek, bere txikitasunean, erronkarierari buruzko hainbat datu dakar, lanean zehar ikusi denez: erronkarieraren ezaugarriei buruz genekiena sendotzera etorri da, batetik; baina galdera berriak egiteko aukera ere eskaini digu, bestetik. Alabaina, azterketa filologikoak ikuspegi soziologiko edo soziolinguistikotik ere zenbait gogoeta egiteko aukera ematen du, grafiaren azterketak bederen horretarako oinarri den heinean.

Oro har, gutunean diren ezaugarriak dialekto galduaren bereizgarrietako batzuk gogoratzeko baliatu ditugu; honela, *maitia*-k adibidearen bidez ikus dezakegu $e + a > ia$ egiten zela erronkarieran; eta *bagunu* adibidean $i - u > u - u$ asimilazioa ere bazela. Era berean, erakusleetako hasierako *k-* (*quemen*, *cona*), *n* (eta *l*) osteko herskari ahoskabea (*onqui*, *orrentaco*) eta sinkopak (*ecustra*) lekukotzen ditu. Morfologian, erronkarieraz gainera ekialde zabalagoan aurkitzen den galderetako *a* atzizkiaren alerik ere bada (*dia*). Berorikako izenordearen formak ditugu *ori* eta *orrentaco*, eta atributua muga-gabean agertzen zaigu (*andi da*), ezaugarri biak Erronkariko beste lekukoetan ere badirenak. Lexikoan, erronkarierazko aldaerak dira *deuri* ‘diru’, *vidage* ‘bidai’, *batrere* ‘batere’ eta *iror* ‘hiru’, eta euskalki berekoa genuke *txiki* ‘gutxi’ esanahiarekin erabiltzea. Erronkarieraren barnean, berriz, Erronkari herriko euskarara hurbiltzen gaituzte *ostatian* eta *dia* adibideen bidez lekukotu dugun $u + a (> *uia) > ia$ ezaugarria eta adizkietako lehenengo pertsonaren *d* marka izatea (*dud*).

Ezaugarri ezagun hauekin batera, berezi gertatu zaizkigun zenbait forma ere aurkitu ditugu, *arro* (‘arrunt?’) eta *piyco* (‘pixko?’) hapax lexikoetatik hasita. Dena dela, orenen gainetik *chaten* forma gertatu zaigu berezien, **j*-ren ahoskera afrikatua iradokitzen

17 Cfr. Euskal Herriko beste muturrekoa den *Dotrinazko Sermoitegia* (ca.1770) obraren adibidea (ap. Ulibarri, 2015): *Pregunte onetara emongo dodas respuesta bi* (1. sermoia).

18 Pagola *et al.*-ek (1997: 261) ematen dituzten deklinabide marken deskribapena ikusita, *-ra* da atzizki bakarra; hala ere, Caminok (2011: 133, 126. oh.) dakarren bezala, Hualde Mayok badu *urrinarat* bezalako adibiderik ebanjelioaren itzulpenean.

baitu. Orain arte aipatu gabea da ezaugarri hau erronkarierari buruzko bibliografian, baina zuzenean lotuko litzateke Arakistainek 1746an bilduriko (ik. eranskina) *chauce* ‘salto’ eta *chauci*, *chaucitu* ‘saltar’ adibideekin, nonbait.

Gutuntxo honek dakarkigun galderarik handiena, baina, beste bat da: Gaiarrek euskaraz idazten ikasi zuen, ala idazten jarri zen, besterik gabe? Eta galdera honen ifrentzuan legoke ea izebak *euskaraz* irakurtzen ikasi ote zuen, ala besterik gabe irakurtzen ikasi zuen. Testu honek gutxieneko kontuan erakusten digu orduko erronkariarentzat ez zela hain zaila euskaraz idaztea eta irakurtzea, baina oraingoz ezinezko zaigu erantzutea ea propio euskaraz idazten eta irakurtzen ikasi zuten. Ikerketa berrien akuilu izan daiteke, dena dela: badakigu Gaiarrek (eta Mendigatxak, nonbait; *cfr.* Estornés Lasa, 1984) oinarrizko hezkuntza jaso zuela herriko eskolan bertan, eta ez zuen Erronkarin (eta Nafarroan?) besterik ikasi, antza denez. Nafarroako eskolan XVIII. mendetik aurrera, bederen, erdaraz bakarrik egiten zenez derrigor (ik. Urgell, 2016: § 1.2.1), eskola baino eliza dateke erantzuna aurkitzeko gunerik egokiena, dotrina irakasteko garaian. Alde horretatik datu gehiago biltzerik dagoen galdetzen diogu gure buruari (dotrina euskaraz irakasten zuen parrokorik edota euskararekiko eskuzabala zen maisurik ote zegoen); bitartean, gutuntxoaren hizkeraren bizitasunarekin gozatzea besterik ez dugu.

6. BIBLIOGRAFIA

- AGUD, M.; TOVAR, A., 1989, «Materiales para un diccionario etimológico de la lengua vasca (IV)», *ASJU*, 23 (1), 133-203.
- ALBERDI, J., 1996, *Euskararen tratamenduak: erabilera*, Bilbo, Euskaltzaindia, «Iker», 9.
- APAT-ETXEBARNE, A. [A. Irigarai], 1974, *Una geografía diacrónica del euskara en Navarra*, Pamplona, Ediciones y Libros.
- AZKUE, R. M., 1931, «Particularidades del dialecto roncalés», *Euskera*, 12, 207-406.
- BILBAO, G., 2006, «Joanes Etxeberri Sarakoaren saiakera lanak eta latina ikasteko gramatika: edizioa eta azterketa», UPV/EHU-ko doktorego tesi argitaragabea.
- BILBAO, G. *et al.*, 2016, «Etxart eta Rosen gutuneria: edizioa eta azterketa», eskuizkribu argitaragabea.
- BLECUA, A., 1983, *Manual de crítica textual*, Madril, Editorial Castalia.
- CAMINO, I., 2011, «Ekialdeko euskararen iraganaz», in Epelde (arg.), 87-153.
- CAMINO, I.; R. GÓMEZ, 1992, «Bonaparteren argitaratzeko irizpideez: Aezkoa, Zaraitzu eta Erronkariko dotrinak (I)», *ASJU*, 26 (2), 453-581.
- DCECH = J. Corominas; J. A. Pascual, 1985, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* (6 liburuki), Madril, Editorial Gredos.
- EGURTZEGI, A., 2014, «Towards a phonetically grounded diachronic phonology of Basque», UPV/EHU-ko doktorego tesi argitaragabea.
- EHHA = Euskaltzaindia, 2008-2016, *Euskararen herri hizkeren atlasa*, Bilbo, Euskaltzaindia, <www.euskaltzaindia.eus/ehha> (kontsulta: 2016-11-16).
- ENCISO, J., 1990 [1891], *Memorias de Julián Gayarre*, Bilbo, Editorial Laida.
- EPELDE, I. (arg.), 2011, *Euskal dialektologia: lehena eta oraina*, Bilbo, UPV/EHU, «ASJUren gehigarriak», 69.
- ESTORNÉS LASA, 1984, «Mendiatxa'k Azkue'ri kartak 1902-1916 eta Erronkari'ko uskaratik utzulpen ta goarpenak», *FLV*, 43, 55-127.
- 1997, *Diccionario español-uskara roncalés. Erronkariko uskararen hiztegia*, Iruñea, Nafarroako Gobernua.
- FAGOAGA, I., 1951, «Una carta en euskera de Julián Gayarre», *Gernika*, 14, 12-14.
- 1959, *Retablo vasco*, Zarautz, Auñamendi.
- FHV = Mitxelena, 1977 [1964], *Fonética histórica vasca*, berrarg. in OOCC VI.
- FITA, F., 1880, «Suplementos al Diccionario trilingüe del P. Larramendi escritos en 1746 por el P. Fr José de María Carmelita Descalzo», in *Modo breve para aprender la lengua vizcayna*, Girona, Imp. y Librería de V. Dorca, 41-91. <<http://www.kmliburutegia.net/Record/25744>> (kontsulta: 2016-03-05).
- GÓMEZ, R., 1991, «Erronkarierazko dotrina argitaragabe bat: edizioa eta azterketa», in J. A. Lakarra; I. Ruiz Arzalluz (arg.), *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum (pars prior)*, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 375-426.
- HH. EE., 1987, *Euskal dialektologiaren hastapenak*, Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea.
- HUALDE, F., [s.d.] «Julian Gayarre: repertorio completo», interneten kontsultagai: <<http://www.juliangayarre.com/images/repertorio.pdf>> (kontsulta: 2016-02-28).
- LAKARRA, 1996, *Refranes y sentencias. Ikerketak eta edizioa*, Bilbo, Euskaltzaindia.

- 1997, «Euskararen historia eta filologia: arazo zahar, bide berri», *ASJU*, 31 (2), 447-535.
- 2011, «Gogoetak euskal dialektologia diakronikoaz: euskara batu zaharra berreraiki beharraz eta haren banaketaren ikerketaz», in I. Epelde (arg.), 155-241.
- LEKAROZ, G., 2014, «Euskararen lekukoak: Erronkari», <<http://linguanavarrorum.blogariak.net/2014/04/13/euskararen-lekukoak-erronkari/>> (kontsulta: 2016/02/21).
- MANTEROLA, J., 2006, «“-a” euskal artikulua definituaren gainean zenbait ohar», in Lakarra; Hualde (arg.), 2006, *R. L. Trasken oroitzapenetan ikerketak euskalaritzaz eta hizkuntzalaritza historikoaz (ASJU, 40:1-2)*, Donostia & Bilbo, Gipuzkoako Foru Aldundia & UPV/EHU, 651-676.
- MARTÍNEZ-ARETA, M. (arg.), 2013, *Basque and Proto-Basque*, Frankfurt, Peter Lang, «Mikroglottika», 5.
- MITXELENA, K., 1953, «Contribución al conocimiento del dialecto roncalés», berrarg. in *OOCC*, VII, 571-608.
- 1954, «La posición fonética del dialecto vasco del Roncal», berrarg. in *OOCC* VII, 611-647.
- 1964, *Sobre el pasado de la lengua vasca*, berrarg. in *OOCC* V: 1-115.
- 1970, *Estudio sobre las fuentes del Diccionario de Azkue*, berrarg. in *OOCC* VIII, 29-191.
- 1979, «Vasc. *on da / gauza ona da*», berrarg. in *OOCC* VII, 301-314.
- OEH = MITXELENA, K., 1987-2005, *Orotariko euskal hiztegia (15 tomo)*, <<http://euskaltzaindia.eus/oeh>>.
- OOCC = MITXELENA, K., 2011, *Obras completas (xv liburuki)*, Lakarra; Ruiz Arzalluz (arg.), Donostia & Gazteiz, Gipuzkoako Foru Aldundia & UPV/EHU.
- FR. MIGEL (ZUZAETA); FR. JOSE (ARAKISTAIN), 1997, *Idazlanak*, F. Ondarra; A. Unzueta (arg.), Markina-Xemein, Karmel argitaletxea.
- OÑEDERRA, L., 1990, *Euskal fonologia: palatalizazioa*, Donostia, UPV/EHU.
- PADILLA-MOYANO, M., 2013, «(Des)genitibizazioaren historiaz gehiago: genitibozko subjektu iragangaitzak (ISGEN) ekialdeko euskararen», in R. Gómez *et al.*, (arg.), 2013, *Koldo Mitxelena katedraren III. biltzarra*, Vitoria-Gasteiz, UPV/EHU, 383-404.
- PAGOLA, R. M.; IRIBAR I.; IRIBAR J. J. (arg.), 1997, *Bonaparte ondareko eskuizkribuak. Erronkaria*, Bilbo, Deustuko Unibertsitatea.
- REGUERO, U., 2013, «Word order», in M. Martínez Areta (arg.), 2013, 429-460.
- RONCAGLIA, A., 1975, *Principi e applicazioni di critica testuale*, Roma, Bulzoni.
- SAIZ VALDIVIELSO, A., 1990, «Prólogo a la presente edición», in J. Enciso 1990 [1891], 79.
- SALVOCH, O., 2015, *Julián Gayarre. La voz del paraíso*, Iruñea, Ediciones Eunate.
- ULIBARRI, K., 2015, «Dotrinazko sermoitegia. Galduriko hizkerak eta dialektologia historikoa», doktorego tesi argitaragabea [zuz.: Blanca Urgell Lázaro].
- URGELL, B., 2016, «Lehen euskara modernoa», in *Euskararen historia*, agertzeko.
- YRIZAR, P., 1949 [1981], «Los dialectos y variedades del vascuence», berrarg., in *Contribución a la dialectología de la lengua vasca (I)*, Donostia, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa, 95-125.
- 1992, *Morfología del verbo auxiliar roncalés*, Bilbo & Iruñea, Euskaltzaindia & Nafarroako Gobernua.
- ZUAZO, K., 1998, *Euskalkiak: euskararen dialektoak*, Donostia, Elkar.

Eranskina: J. A. Arakistainen Erronkariko hitzak

Erronkarierazko lekukotasun «baztertuen» gaineko artikulu honetan, Arakistain karmeldarrak Larramendiri bidaliriko Erronkariko hitzak ekarri nahi ditugu eranskin gisara. Arakistainek 1746an bilduriko material lexikoen lehenengo edizioa Fidel Fitak egin zuen XIX. mendean (Fita, 1880). Ondoren, Fitaren edizioa originalarekin erkatu eta berrikusi zuen Mitxelenak (1970: 172 e. hh.), baina ez zuen edizio berri bat egiteko premia ikusi; horren ordez, oharrak egin zizkion zenbait hitzi, dela Fitaren irakurketa akatsak zuzenduz, dela bestela ulertu behar ziren hitzak aipatuz. Edizio lana egina genuela, zerrenda hauen 1997ko beste edizio baten berri izan dugu, F. Ondarrak eta A. Unzuetak argitaratua, Zuzeta idazlearen sermoiekin batera (ik. Ondarra; Unzueta, 1997).

Guztiarekin, zerrenda ez da behar beste ezaguna euskalariontzat; beraz, artikulu hau aprobetxatuko dugu lekukotasun hau ere behar lukeen tokian jartzeko, puntu batzuetan lekukotasun garrantzitsua izan baita artikulu honen jardunean. Ez dugu edizio kritiko berri bat egin nahi (nahiz eta zerrenda honen eta Arakistainen eranskin guztien edizio kritiko moderno baten beharra aldarrikatzen dugun): Fitaren eta Ondarra; Unzueta-aren edizioen transkribapena agertuko dugu, oro har, lerro hauetan, Mitxelenak egindako zuzenketak aintzat harturik, noski. Honekin batera, jatorrizko eskuizkribuarekin erkatzerik ere izan dugu¹⁹, eta irakurketa berriren bat proposatzeaz gainera, Fitak gaztelaniazko zatian eginiko eguneraketa grafikoak atzera egin ditugu, jatorrizkoak duena berrezarrit. Tiletetan eta puntuazioan, ordea, egungo ohiturak izan ditugu irizpide. Aurreko edizioen eta hemengoaren artean ezberdintasunak egonik, oharrean emango dugu Fitaren (F) eta Ondarra; Unzueta-aren (O-U) irakurketa, baina oharrik gabe atzerantz egingo ditugu Fitak egindako erdal zatiko eguneratze grafikoak.

Erabilgarritasunaren izenean, karmeldarrak alfabeto hurrenkerari heldu gabe eta gaztelania-euskara ordenan atondu zuena, alderantzizkoan ipini dugu (euskara-gaztelania) eta ordena alfabetikoan antolatu. Sarrera zenbaitetan euskal ordain bi ematen ditu, eta honelakoetan sarrera bitan banatu dugu (erdal zatia bikoiztuz), euskal hitza zerrendan ager dadin. Puntuazioa gaurkotu dugu eta gaztelaniazko testuetan azentuak gaur egungo ohituren arabera eman. Modu honetan, guk uste, ikertzaile zein irakurleentzat zerrenda erabilgarri(ago) bat sortuko dugu, eta XVIII. mendeko Erronkarin bilduriko hitzetara hurbiltzeko beste aukera bat eskaini.

19 Jatorrizko eskuizkribuaren kopia Javier Estebanek lortu zuen Espainiako Historiaren Akademian, eta nire eskuetara Blanca Urgellen bitartez heldu da. Esaldi hau txiro geratzen da biek beharko lituzketen eskerrak jasotzeko.

Algunos términos del Valle de Roncal

- Aguinguitza²⁰: *Colmillo*.
 Aizpilcea: *Aliquera, así llaman a una especie de poma*²¹.
 Aiztercoa, ac: *Tixeras pequeñas*.
 Alaguea²²: *Pasto del ganado*.
 Alaguera eroan: *Llebar al pasto*.
 Alagueratu: *Llebar al pasto*.
 Allicoa: *Ovillo*.
 Apal (Gora ta apal): *abajo (Arriba y abaxo)*.
 Apana: *Pandero*.
 Aspia²³: *Muslo*.
 Besaincoa: *Codo*.
 Borontea: *Frente*.
 Burpilla: *Rueca pa ilar lana*.
 Buztanocha: *Ardilla, animal*.
 Calzaria: *Liga para atar la media*.
 Cetachoa: *Zedazo*.
 Chaucea: *Salto*.
 Chauci: *Saltar*.
 Chaucitu: *Saltar*.
 Chirrina: *Rabel*.
 Chorizalea: *Rapapájaro, especie de gavilán*.
 Chorta: *Trago*.
 Chucha: *Saliva*.
 Clima²⁴: *Saco*.
 Cochesa: *Aspa para aspar*.
 Concareas²⁵: *Robo (de medir)*.
 Cunchurria: *Garganta*.
 Curzurria: *Devanadera*.
 Eburnia: *Infierno*.
 Elchanoa: *Puchero*.
 Erden: *Hallar*.
 Erguia: *Novillo*.
 Erraiac: *Livianos*.
 Gaitzurua: *Quartal*.
 Gora ta apal: *Arriba y abaxo*.
 Guerguiscoac: *Calzones*.
 Hanaia: *Centeno*²⁶.
 Heria: *Dedo pólice*.
 Hilincha: *Milano*.
 Iansoa: *Tocino*.
 Iceia: *Abeto, árbol*.
 Lantrua: *Montera*.
 Latsuna: *Cal*.
 Lerra: *Pino, y particularmente el que arde*.
 Lotu (naiz, cera, da): *Dormir*.
 Marfuca: *Catarro*.
 Margua: *Fressa*.
 Mugurdia: *Churdon (pienso es árbol)*.
 Musquentra: *Lagartija*.
 Narra: *Espino*.
 Nasaia: *Camisa de muger*.
 Nescaneguna: *Sábado*.
 Nieztura: *Centella*.
 Olabea: *Cribo malo para quitar la paja*.
 Ollojalea²⁷: *Gavilán*.
 Ondarbea: *Cribo*.
 Ondarra: *Orillo*²⁸ *en lo baxo del vestido*.
 Ozcamina: *Dentera*.
 Piscaltea: *Ombliigo*.
 Saltacha: *Tiemblo, así llaman a un árbol*.
 20 Arakistainek birritan idatzi du, lehenengoa ondo irakurtzen ez delako, nonbait.
 21 *pomas* (F, O-U).
 22 *alaguez* (F); Mitxelenaren zuzenketa.
 23 Arakistainek birritan idatzi du, lehenengoa ondo irakurtzen ez delako, nonbait.
 24 «La forma moderna, que he oído bastantes veces, es *krima*, pero pudo existir *klima*, más fiel a la etimología (*quilma*)». Mitxelenaren oharra.
 25 *Concarca* (F, O-U); Arakistainen lekukotasunetik bakarrik ageri da *konkarka* OEHan (s. v. *konkarka*), eta gure irakurketa berriak hiztegi hartan bertan den *gongari* (OEH, s. v. *gongari*) hitzarekin bat egingo luke.
 26 *Centono* (O-U).
 27 *Ollajalea* (F).
 28 *Ovillo* (F).

Siyn (naiz, cera, da): *Venir*.

Taica: *Tocado de la cabeza*.

Üistia²⁹: *Ciflo o flauta*.

Umbula: *Rueda de molino*³⁰.

Utchea: *Ciego*.

Xin (naiz, cera, da): *Venir*.

Zaipecoa: *Basquiña*³¹.

Zumaquia: *Sauce o mimbre grande de los ríos*.

29 *Uistia* (F); Arakistainek birritan idatzi du, lehen-
engoa ondo irakurtzen ez delako, nonbait; eta
bigarrenean dieresia jartzen du ü gainean.

30 *molinos* (F).

31 jat. *Basquina*, Fitak zuzendua.

LABURPENA

Julian Gaiarrerren euskal gutuna: edizioa eta azterketa

Artikulu honetan Julian Gaiarre (1844-1890) tenor nafarrak bere izebari euskaraz idatziriko gutun famatua editatuko dugu. Gutun hau normalean erronkariarra euskalduna zela frogatzeko besterik ez da aipatu, baina lan honek ikuspegi mugatu honetatik atera eta oraindik egiteke zegoen testuaren alderdi linguistikoa lantzea du helburu, XIX. mendeko Erronkariko euskarari buruz hitz egiten digun lekukotasun garrantzitsu-baita. Egindako transkribapenak konparatu, irakurketa berriak proposatu eta eskutitzaren hizkuntz ezaugarri garrantzitsuenak komentatuko ditugu, erronkariaren gainontzeko lekukotasunen testuinguruan jarritz. Era berean, gutxitan aipaturiko erronkariarazko lekukotasunekin jarraituz, artikulu honen eranskin moduan, XVIII. mende erdialdean J. A. Arakistain fraideak Erronkari hiribilduan jaso zuen hitz zerrenda ekarriko dugu.

Gako hitzak: testu edizioa; erronkariaria; dialektologia; gutuna; Gaiarre.

RESUMEN

La carta de Julian Gayarre: edición y estudio

Es este artículo editamos la famosa carta que el tenor navarro Julián Gayarre (1844-1890) escribió a su tía en euskera. La carta es mencionada normalmente para mostrar que el tenor era vasco parlante, pero en este trabajo queremos estudiarla como testimonio lingüístico, trabajo no hecho hasta la fecha; un testimonio de gran valor al hablarnos del euskera roncalés del s. XIX. Compararemos las principales transcripciones hechas, propondremos una nueva lectura y comentaremos las características lingüísticas más importantes de la misiva, contextualizándola entre los demás testimonios del euskera roncalés. Del mismo modo, siguiendo con testimonios roncaleses poco conocidos, anexo a este artículo traemos una lista de las palabras que recogió el fraile J. A. Arakistain en la villa de Roncal a mediados del s. XVIII.

Palabras clave: edición de textos; dialecto roncalés; dialectología; carta; Gayarre.

ABSTRACT

Julian Gayarre's letter: edition and survey

In this paper, we present an edition of the famous letter that the tenor Julian Gayarre (1844-1890) wrote to his aunt. This letter has been used to prove that the Roncalese tenor was a speaker of Basque, but in this paper we would like to study the text as linguistic evidence instead, a task that was yet to be carried out. This document is a relevant piece of evidence of the Basque spoken in Roncal in the 19th century. We will

compare the main transcriptions of the document, suggest a new interpretation of the text and comment on the most important linguistic features of the missive, as well as contextualizing the language in relation to the other witnesses of the Roncalese dialect. Similarly, in order to continue improving our knowledge on little known Roncalese witnesses, we bring a wordlist collected by the friar J. A. Arakistain in the village of Roncal in the middle of the 18th century as an appendix.

Keywords: textual criticism; Roncalese dialect; dialectology; letter; Gayarre.

Lana jaso den data: 2016/11/03.

Lana onartu den data: 2016/11/28.